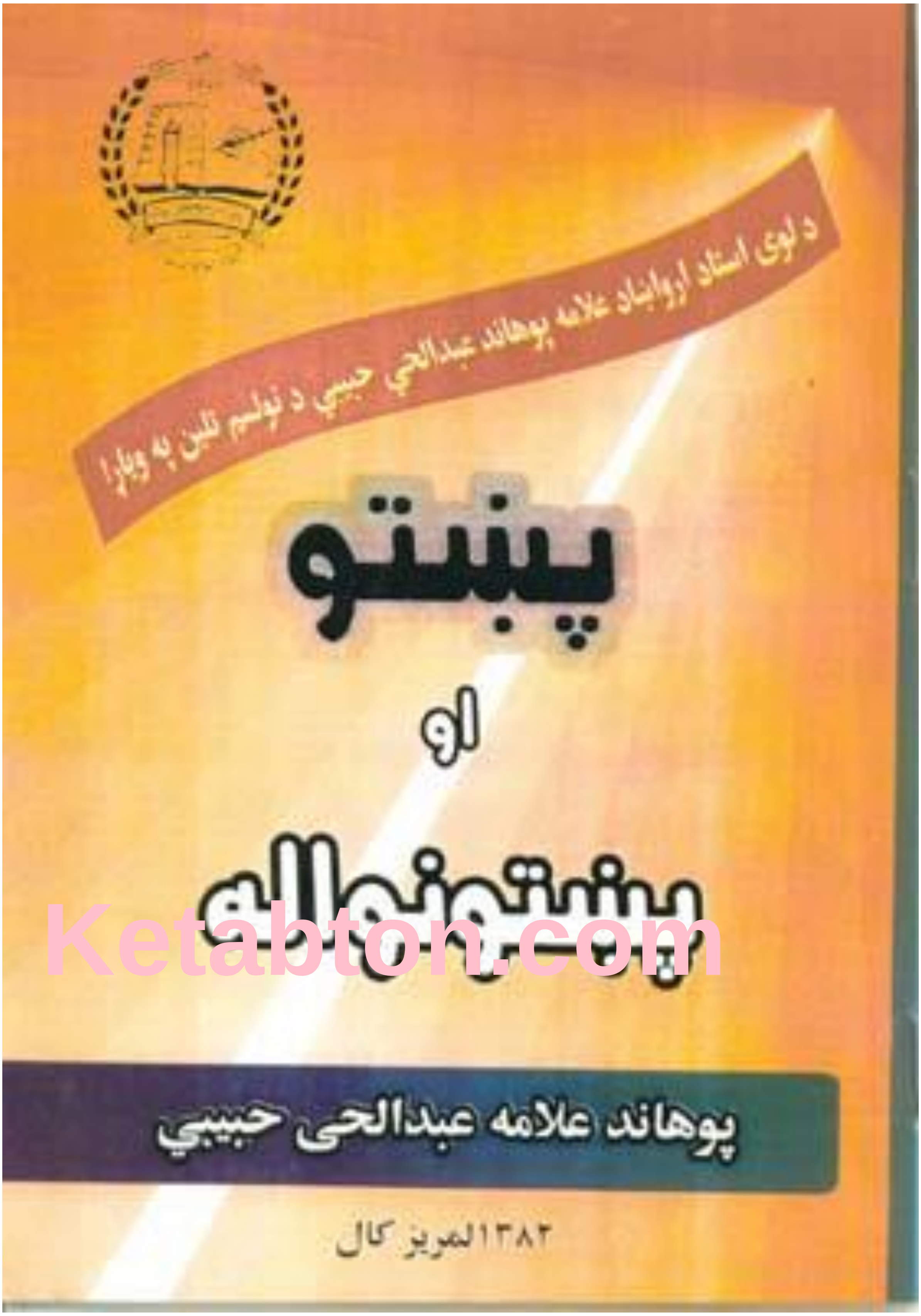

Ketabton.com

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

کــتاب نوم : پښتو او پښتنواله

لیکوال : علامه پوهاند عبدالحی حبیبي

ټولوونکې : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپکال : 1382ل/ 2003م کال

خپرندویه : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپشمېر : پنځه سوه ټوکه

کمپوز/ ډیزاین : جبار ترنګ

کمپیوټرچارې : بېنوا فرهنګي ټولنه

د خپرونو لړ : لومړی

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

زمونږ یادښت

ښېنوا فرهنګي ټولنې د خپل تاسیس له مهاله دا پلان او اّرمان درلود چې نوموړې ټولنه به یو مرکزي خپرونی ارګان لري، د ځوانانو، ښځو او نورو اړینو مسایلو په اړه به نوې خپروني لري، بوختوونکي او ارزوونکي پروګرامونه او غونډې به جوړوي، کتابونه به خپروي او . . . .

له دې جملې څخه یې ګڼ شمېر غونډې جوړې کړې چې محسوسې او ګټورې پایلې یې لرلي دي، مرکزي خپرنی ارګان (ښکلا مجله) یې تر دې مهاله پنځمې ګڼې ته رسولې ده او دا دی خپلو سترو اّرمانونو ته د رسېدو پر لار یو بل د خیر ګام پورته کوي او د لومړي ځل لپاره د هیواد او نړۍ د نامتو او نابغه لیکوال، پوهاند علامه ارواښاد عبدالحي حبیبي یو ډېر په زړه پوري او ګټور اثر (پښتو او پښتنواله) خپروي.

دا اثر هغه نسبتاً اوږده مقاله ده چې په پرله پسې توګه د (کابل مجلې) د 1354ل کال په ټولګنه(کلکسیون) کې خپره شوې ده چې د پښتنو قانون (پښتونواله) یې په خورا عالمانه، ژوره او ښېساري توګه څېړلی او پښتنو و نړۍ ته یې وروپېژندلی دی.

دا چې نوموړې لیکنه له یوې خوا په خپل ډول کې ډېره نوې بڼه درلوده، چې باید په یو ځایي ډول د هر چا لاس ته رسېدلې وای او له بل پلوه ښېنوا فرهنګي ټولنې وغوښتل چې د ارواښاد د نولسم تلین په اړه او همدارنګه د تبرك لپاره د خپلو خپرونو د لړ د لومړۍ ګڼې په توګه دغه ډېر ګټور اثر خپور کړي، ځکه نو د ټولنې کارنده او ځیرك مرستیال ښاغلي عبدالجبار ترنګ د سترګو په رپ کې په ډېره لېوالتیا سره دغه ښېساري ارزښتمنه مقاله سره یوځای، ترتیب، کمپوز، ډیزاین او سمه کړه او دا دی د یوه کوچني خو په منځپانګه ډېر بډای کتاب په توګه یې ستاسو درنو لوستونکو لاسونو ته در رسوي، هیله ده چې وړ ګڼه به ځنې تر لاسه کړئ.

همدارنګه دا یادونه هم کوو چې ښېنوا فرهنګي ټولنه غواړي چې دغه د کتاب خپرولو لړۍ د مهربان اللهج په مرسته وغځوي، چې په دې کار کې موږ د درنو فرهنګپالو او پښتومینو یارانو لاسنیوي ته سخته اړتیا لرو، ځکه وایي چې له یوه لاسه ټك نه خېژي، نو کتاب، مجله او لیکنه برابرول یې پر موږ د چاپ ځواني تاسو وکړئ؛ که داسي وشي، نو ان شاالله د ګوډ فرهنګ پښې به مو بیا روغې او د نړۍ سترګې به یې ننداري ته را واوړي.

تر همداسي یوه مهال پوري

د خدای (ج) په اّمان!

اداره

13/4/1382ل_ کندهار

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

ټولـــــنه یا اجــتماع

په دې لاندې کرښو کې زه د خپل وسه سره سم د پښتو اجتماعي روحیات، پسیکولوژي او عقلیت څه نه څه څرګندوم او هغه شیان چې د پښتو او پښتنوالي ځلي ځني اوځارېږي، تر څېړنې لاندې نیسم:

ټولنپوهان یعني اجتماعیون او د اجتماع علما Sociologists وایي: ټولنه یا اجتماع په موجوداتو کې یو خاص ناموس دی، چې هیڅ شی له دې څخه نسي وتلای، یو ژوندی جسم که انسان وي، که حیوان، که کوچنی ذره بیني مکروب، دا ټوله له خورا وړوکو کیمیاوي ټوټو څخه جوړ سوي دي، او دا ټوټې له هغو ډېرو کوچنوټو ذراتو څخه مرکبې دي، چې په پښتو یې كك او په عربي یې جوهر فرد او په اروپایي ژبو یې atoms بولي، دا ککونه په طبیعت کې د ټولنې خاصیت لري او دغه خاصیت یو د بل سره نښتون د ژوندون حرکت پکښې پیدا کوي. کوچني او لوی ژوي(حیوانات) ټوله په دغه اجتماعي خاصیت د ژوندون مجموعې لري، چې د دوی اجسام ځني ترکیب سوي دي، لکه د ژوندیو شیانو اجسام چې د ژوند له مجموعو څخه جوړېږي، دغسې هم هر جسم او هر فرد له نورو سره نښت او یو ارتباط لري، په خزندو او چنجیانو او لویو حیواناتو کې هم دا خاصیت سته، هغه حیوانات چې نباتات خوري، ببلې ډلې لري او الوتونکي هم شخړ_شخړ الوزي، پیلان په زنګلو کې تر 150 پوري یو ځای په ټولنه کې ګرځي، دغسې هم نور هګان یعني وحشي حیوانات لکه د افریقا ببزوګاني توکم_توکم دي او یوه نوعه ببزو چې سیرکوپیتیکوس cercopithicus نومیږي ډله_ډله د خپلو مشرانو تر اداري لاندې ژوندون کوي، مشر یې ګوماري یا یې ژغوري، ګوریلا او بابون تر دې لا ښه اجتماعي ژوندون لري .

مګر انسان خو په یوه مصنوعي او عقلي اجتماع کې ژوندون کوي، او دا خپل اجتماعي حیات هم تر یواځني ژوندون ښه ګڼي او اجتماعي نظامات او افعال یې پر مقایسه او استدلال او استنتاج ولاړ دي. پرته له دې څخه د انسانانو ځیني وحشي قبایل هم د ټولنې روح لري، هره ټولۍ یې له څو کورنیو څخه جوړه سوې، لکه د استرالیا، جنوبي افریقا او سیلان ځیني ټولنې .

د موجوداتو دغه حال ته چې څوك ځیر سي، نو داسې ورته ښکاره کیږي، چې "ټولنی ژوندون" د انسانانو دپاره طبیعي او حتمي دی او زړو پوهانو چې انسان مدني یې بالطبع باله، هم مطلب دغه و، چې اجتماعي احساس یې پر طبیعت او خاوره ور اخښلی سوی دی او د ده د ژوندون لوازم او اړتیاوې هم په یوازیني ژوندون کې نسي بشپړېدلای، د خپل ژوندون دپاره اړ دی، چې د نورو کومك او مرسته ځانته وموميٰاو د ټولنې په سیوري کې ځان وژغوري

په حقیقت کې د انسان سعادت او کمال او نوري ټولي ښېګړې په اجتماعي ژوندون کې حاصلیږي او د ژوندون ټوله مزایا هم بېله اجتماع لاسته نه راځي، ولې چې انسان د نورو په مرسته د ژوندون فواید او منافع لاس ته راولي او د سعادت ژوندون ته رسیږي او یو انسان یوازې او بېل ټوله ښېګړې نسي میندلای

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

پښتــــو او اجــــــتماع

پښتون ملت خو د تاريخي تحقيقاتو له پلوه هغه زاړه آرياناني دي، چي دا څو زره کاله پرله پسې په دغه خپله ځمکه "پښتونخوا" کي پراته دي، په پښتنو کي تر اوسه هغه د آريانانو زاړه خواص او تاريخي مزايا ليدل کيږي، په اجتماعي حالاتو کي، خو دا يوه منلې خبره ده چي کورنۍ د ټولني منشا ده او د اجتماعي ژوندون زده کړه او وده هم لومړی په کورنۍ کي کيږي، اجتماعي عواطف او د ټولني د وروړګلوۍ سپېڅلي احساسات، خو لومړی په کورنۍ کي زيږي .

نو کورنۍ د ټولني يوه کوچنۍ نمونه ده، ډېري کورنۍ بيا سره يو ځای سي او يوه ټولۍ ځني جوړه سي، ډېري ټولۍ چي سره ونښلي، نو يو اولس ځني روغ سي، ډېر اولسونه نو ملت تشکيل کي، لکه پر جغرافي وېش چي هم له ډېرو کورنيو څخه يو ښار او له ډېرو ښارو څخه يو ولايت او له ډېرو ولاياتو څخه بيا يو مملکت جوړ سي.

دا خو يو طبيعي عام اجتماعي ناموس دی، چي د پښتنو ټولنی ژوندون هم پر دغه پيلامه ټينګ دی، په پښتنو کي"کورنۍ" خاص اهميت درلود او ډېري کورنۍ چي ځانته يې خصوصي عقلي او ادبي او اولسي امتيازات درلوده، دغه خپل وضعيت يې پښت تر پښته ساتلی، کوم ځلمی که د ننګيالو ټبر ته منسوب و، هغه به ضرور ننګيالی راوتلی، تر کورنۍ وروسته (پښه) خپل کام (زی) نور مراتب وه، چي په پای کي نو ټوله په پښتون ګډېده او دا ټوله کورنۍ، ټبرونه، د پښتون ملت اجتماعي شعبې وې، چي د اجتماع په علم کي "سلاليه ټولنه" ورته وايي او داسي ټولني د خپلوۍ، تناسل په رابطه جوړيږي او د دوی وينه او پښت هم تقريباً يو وي.

په سلاليه ټولنو کي دوه ډوله روابط سته، چي ځيني پر مندو سره وېشل کيږي او ځيني پر پلرو، پښتانه خو هغه قبايل دي، چي پر پلرو سره وېشل سوي دي، او "ابوت" پلارګلوي د دوی د وېش سته وه، د پښتنو "اسمأ الرجال" به تاسي ته ښه ښکاره سي، چي هره ټولنه ېبل پلار لري، او دا پلرونه په پای کي ټوله د پښتون په لوی پلار ګډيږي او په دوی کي د پلار د قبيلوي وېش مسلسل عنعنات سته .

په زړو آريانانو کي هم، لکه چي داسي وېشونه وه، وکتوګيګر

W. Geigerالماني محقق مستشرق ليکي چي پخوانو آريانانو هم داسي قبايل درلوده، چي سره خپل به وه.

په زړه اوستا ژبه کي ويس Vic او دغسي هم د هند په رګويدا زاړه کتاب کي دغه کلمه د کورنۍ او ټبر او قبيلې په معنا راغلې ده، د ايران د داريوش د بېستون په ليکو کي (لومړی ټوك 65 وينا) کي هم د ايران زړې لس قبيلې ذکر سوي دي.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

د اوستا او رگويدا چي د آرﻳﺎﻧﺎنو زاړه کتابونه دي، د (ويس) کلمه کټ مټ د پښتو اوسنۍ کلمه (ديس) ده، چي په هغه زړه معنا په پښتو کي ژوندۍ او فقط (د) يې په (و) بدل سوی دی . دال او واو ډېر سره اوړي، مثلاً کندهار کي وايي کښېښوول، ننگرهار کي وايي کښېښودل، دوکتور گوستاولوبون د زړو آرﻳﺎﻧﺎنو د کورنۍ په بحث کي ليکي:

"چي پخوا د دوی د ژوندون او معاشرت اساس په کورنۍ ټينگ و، ټوله خلق خپلو پلرو او نيکونو ته منسوب کېدل، بلکي دوی د خپلي کورنۍ پرستش کاوه او کوزده او تولد او تناسل يې مذهبي مبارك دودونه گڼل، نو له دې جهته چي د دوی پښت پاته سي او ټبر يې ډېر سي، زوی پر دوی ډېر گران او زېږېدل يې هم خوښي وه، د زوی نه درلودل يې د کورنۍ وراني او د پلرو د نامه ورکېدل گڼل.

د هندي آرﻳﺎﻧﺎنو په زاړه کتاب رگويدا کي هغه خوښۍ ذکر سوي دي، چي پخوا آرﻳﺎﻧﺎنو به له خپلي کورنۍ څخه اخيستې، د رگويدا دغه جملې دلالت کوي، چي په دوی کي کورنۍ څومره قدر درلود:

"خـــدای تعالی د ژوندون واکمن دی

ما لك الملك دی، دې ښاغلي کورنـــۍ

سرو ته ورکوي، خدايه موږ ستا مربي يو،

بې اولاده بې ښېگړي مـــــو مه وژنې"

له دې لوړو تشريحاتو او تاريخي اسنادو تاسي ته ښکاره سوه، چي پخوا د پښتنو اجتماعي ژوندون پر کورنۍ بنا و او دا اجتماعي دود تر اوسه هم پکښي ټينگ دی.

دا څلور زره کاله چي دوی په دې خپلو گرانو ځمکو کي په خپلواکۍ اوسېدلي دي، دا زبادوي، چي د دوی اجتماعي وحدت کلك او يو د بله د خطر پر وخت خورا متحد او سره يو وه، د دې دپاره لازمه ده، چي موږ تاريخ ته وگورو، په لاندي ويناوو کي به پر خپل ځای موږ مفصل مثالونه د تاريخ له مخو څخه در وړاندي کړو.

وحيات؛ يا د ټولـــني نفسيات

طبيعي پوهان انسانان د رنگ پر اقسامو وېشي مگر اجتماعي فلاسفه ملتونه د روحياتو پر اصولو سره بېلوي. دوی وايي چي هر ملت ځانته بېل فکري او عقلي او روحي مميزات لري لکه د دوی جسماني خواص چي گوښي_گوښي دي، دغسي هم د دوی عقلي خصايص او روحي مميزات سره بېل وي، دا خواص د دوی قوميت او مليت جوړوي او هغه علم چي له دغو روحياتو او مميزاتو څخه بحث کوي پسيکولوژي Psychology يې بولي چي د افرادو جذبات

Download from: ketabton.com

او روحي کيفيات ښېل او د ټولنو او مللو دا ښېل ځرګندوي چي اخلاق او خصايص او ګوښي دودونه او ځانته مشاعر او احساسات چي هر ملت يې ښېل_ښېل لري او هغه جذبات او ذهنيات او تصورات او اوهام او عقايد او نفسي چي يو ملت له بله بېلوي، دغو ته د ملت "اجتماعي نفس" يا ملي روح وايي د علم النفس او پسيکولوژۍ په اصطلاح خو "ټولنه" هغه بولي چي انفرادي مشاعر او احساسات يې په يوه مقصد پکښي غونډ او د "فکري وحدت" تر اصولو لاندي وي.

د ملتو دغه روحيات او اجتماعي نفسيات دي چي د دوی ټوله ښېګړې پورې تړلي او د هر ملت ثقافت او مدنيت هم له دغو ځخه زېږي.

د هر ملت تاريخ د دوی د روحياتو ښکاره کوونکی او د نفسي خصايصو هنداره، هره لوړتيا او بری او هر کښته توب او پرزېده چي يو اولس ته ورپېښېږي دغه د دوی د روحياتو اغېزه او نتيجه ده. ګوستاولوبون وايي که انسان نابېره يوه پردي هيواد ته ولاړ سي لومړی شی چي دی يې هلتهويني د هغه قوم خپل خصوصي اخلاق او روحيات او مشترك جنسي صفات دي چي په ټولو وګړو کي ځرګندېږي او دا ښيي چي هغه اولس ځانته يو ښېل "روح" لري او اجتماعي نفس يې هم ګوښی دی.

د دې علمي خبري مثال د دنيا په ټولو ملتونو کي ځرګند ليدل کېږي په ټوله دنيا کي يهوديان کاغ، طماع، ګټه خوښوونکي او روپۍ ټولوونکي دي. کورګاني توکمونه په تالا او يرغل او سخت ژوند ښه پوهېږي، کرنه او تجارت يې له لاسه نه راځي. د انګليسانو په ملي روح کي متانت او کلکه اراده سته. امريکايان عملي روح ډېر لري. هنديان روحاني ژوند او تصوف افکار غوره کوي، دغه "خصايص بارزه" يا اخلاقي او عقلي نواميس چي د ملت اجتماعي نفس ځني جوړېږي حقيقتاً د ملتونو د ارتقا يا لوېدو سبب ګرځي او خورا درنې_درنې اغېزې هم لري

د پښتـنو اجــــتماعي نفس او روحيات

لکه ټوله ملل چي ځانته خصايص او ملي روحيات لري دغسي پښتون هم يو ښېل اجتماعي نفس لري چي دغه نو پښتانه له نورو ملتونو ځخه بېلوي او د دوی د مليت تېره پر مخصوصو اصولو باندې ايږدي د پښتون د ژوندون لاري، اداب، دودونه او د تفکر ډول او د ادب اسلوب او د خيالاتو او جذباتو رنګ بالکل له نورو مللو ځخه ښېل دی يو پښتون چي هر ځای وي دغه خپل خصايص دی له نورو ځخه په پښتنواله بېلوي او د ده د پښتو روحي پلوشې هر ځای ځلوي، پښتانه ځانته ښېل روحيات او ګوښي نفسيات او اجتماعي دودونه لري چي دغه ټوله موږ "پښتو او پښتنواله" بولو د پښتو او پښتنوالي توکونه او ارکان او نور لوازم او خصايص موږ د مخه د طلوع افغان د 1315کال

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

په ګڼه کي وروسته بیا د کابل په کالنیو کي هم پښتنو ښاغلو لیکوالو شرح ورکړې وه. زه دلته د پښتو او پښتنوالي ارکان او عناصر نه شمېرم او نه یې څېړم، غواړم د نفسیاتو او تاریخ له پلوه یې تحلیل کړم.

اجتماعي علماوو او د بشر د لوړتیا د فلسفو پلټونکي روحیاتو ته دومره ډېر اهمیت ږدي چي ګوستاولوبون لیکي:

"روزنه او نور ټول اړوونکي عوامل د انسان عقل او ادراك ته تغیر ورکولای سي اما روحیات یې نسي ور اړولای او روحي خصایص نسي ځني بېلولای هغه وخت موږ یو ملت له خپله حاله اوښتی بولو چي د ده ملي روح هم پر بله خوا وګرځي او ملي روحیات ځني ولاړ سي ".

زموږ ملي روح یعني پښتو او پښتونواله خو هم پر دغه علمي اساس په پښتنو کي خورا ټینګه ده. هغه عوامل او اسباب چي "ملي روح" په جوړېږي یعني د "پښتو او پښتنوالي" په بنیه کي موثر دي دوه شیه ډېر مهم دي چي موږ یې د پوهانو د اقوالو په استناد لاندي څرګندوو:

�وراثت

�محیط

اتـــــاریزم

جلال بك نوري، یو تورك اجتماعي پیاوړی عالم وایي:

"دغه ملي روحیات او اخلاق او موروثه صفات او د نیکونو مزاج او طبیعت ډېر څله زامنو ته په وینه کي راځي اوس تورکان داسي ډېر خویونه لري چي دوی له نیکونو څخه اخیستي دي، د ملتونو د انقراض او انحطاط او لوړتیا او کښته والي اسرار هم په اخلاقي توارث کي دي چي په فرنګي ژبه یې اتاریزم Atarism بولي. "

دا ملي روحیات او خصوص صفات چي د هر ملت د ښایست ګېڼه یا ویاړ(عیب) ګڼل کیږي له پلرو او نیکونو څخه زامنو ته رانقلیږي او ورو_ورو ټوله وروستني پښتونه نیسي او سوکه_سوکه د ملت په ټول نفوس کي استقرار مومي.

د ملتونو صفات، لکه جسماني صفات ټینګ دي، او په وراثت سره پر یوه ډول تل له یوه پښته بل پښت ته ځي، د پلرونو او نیکونو آثار په روح کي د هر ملت دایم او کلك پاتیږي.

د هر ملت تاریخ او ژوندون، خاصه نظامات، آداب، فنون، فلسفه او د وطنیت جذبات، ذکاْ، اخلاق او نور ملي خصوصیات د دوی له ملي پسیکولوژي، څخه زیږي او دغه پسیکولوژي هم په وراثتي اصولو جوړیږي، زمانه او محیطونه که د ملتو روحیات او د ژوندون لاري اړوي، په دغو تطوراتو کي هم د ملي روحیاتو اغېزه څرګندوي، خپل ارثي نظامات او تقالید ساتي او په الیشولو کي خورا سوکه وي په دې ډول ارث د یوه ملت د روحیاتو ټینګه ستنه ګڼل کیږي.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

په پښتو او پښتنواله کي ارث لوی عامل دی، ډېر د پښتنوالي عناصر او ارکان موږ ته په ارث له پلرونو څخه پاته سوی دی، د زرو_زرو کالو اخلاق او ملکات اوس موږ په ځانو کي وینو. زاړه پښتانه، خو پر پښتو او پښتنواله ډېر ټینگ وه، د دوی ډېر ښه_ښه او غوره راسخ ملکات او نور خویونه پښت پر پښت زامنو ته رانقل سوي دي.

د مثال په ډول به زه دلته یوه تاریخي مطالعه تاسي ته وړاندي کم:

ډوکتور گیگر الماني مشهور او معروف شرق شناس د زړو آریانانو پر اخلاقو داسي تبصره لیکي:

"دوی ته دا ښکاره وه، چي موږ له یوه ملته یو، نژادي او پښتي روابطو دوی په خپلو نیکو او پلرونو پوري نښلول، دوی خپله ژبه، دودونه او پښت مشترك سره باله، نو یې خپل ځان (آّرین) بللی، چي معنی یې نجیب او شریف او اصیل ده، دوی هر ښه خوی او د خوښولو اخلاق د ځان مخصوص ارث گاڼه او ځانونه یې لوړ بلل، پردو ته یې په سپکه سترگه کاته."

دې مستشرق په دې لوړو کلماتو کي کټ مټ د پښتنو سجیه ښکاره کړې ده، ملي غرور او د پښتنوالي ښاغلتوب او په دغو صفاتو کي ویاړل د پښتو او پښتنوالي رکن دی.

اوس چي ځیني خارجي محققین راځي او د پښتنو د خویونو او روحیاتو کتنه او پلټنه کوي، ټوله په پښتنو کي دا خاصیتونه ویني، یو ایرانی مدقق لیکوال او نقاد په دې باره کي داسي لیکي:

"هر فرد افغاني اول خودش و بعد قوم افغان را برگزيدهٔ خدا میداند، و هیچکس را در روی زمین، برابر افغاني نمي پندارد، که اعتدال این فضیلت را نگارنده برای ملت ایران ارزو میکند، وقتي يك فرد افغاني طايفه و قوم خود را برای نگارنده میشمرد، بیاد سخن (داریوش کبیر) افتادم، که با چه لهجه پر از مباهات نژاد خودش را مینویسد . . . پارسي فرزند پارسي_ایراني فرزند ایراني "

په دې ډول، لکه ملي غرور چي له خورا زړې زمانې څخه پښتنو ته له نیکونو څخه میراث پاته دی، او خارجي پوهان یې هم مني، دغسي نور ټوله د پښتنوالي عناصر په ارث راغلي، او د زړو پښتنو روح دی، چي اوس ځلیږي، ملا عبدالباقي افغان څه ښه ویلي دي:

بل توکـــــــم که د کافر مدح کوي له هر قسمه

نه پوهیږي، کل فرنگ دي د افغان تر سپي سي ځار

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

محیـــــــــط

بل مهم عامل چي پښتو او پښتنواله يې کلکه کړې ده، چاپېر يعني محيط دی، محيط پرتېولو موجوداتو او مخصوصاً پر روحياتو او د ملتو پر راسخو ملکاتو درنې اغېزې کوي، اخلاق، دودونه، جذبات، نفسيات او نور ټوله د انسان مادي او معنوي خواص او مزايا د محيط په اختلاف تغير خوري، هغه آرياناں چي له پښتونخوا، يعني هندوکش، باختر او آرياکوسيا څخه ولاړه، د هند تودو مځکو ته ور شېوه سوه، هلته د دوی ټوله خواص هم وګګرځېده هغه چي په دغو غرو کي هلته پاته سوه، خصايص يې بېل دي او هغه آرياناں چي ايران ته ولاړه بېل راسخ ملکات او روحيات يې په خپلو نوو مېنو او هيوادو کي کسب کړه، هنديان، پښتانه، ايرانيان د اروپا ډېر ملل، لکه جرمنی، انګليس، فرانس، ټوله آرياناں ګڼل کيږي، مګر هر ملت پخپل هيواد او مځکه کي ځانته عقلي او روحي او بدني تطور وکړ. اوس چي موږ ورته ګورو له ورايه ښکاريږي، چي دا پښتون دی، هغه هندي، هغه فرانسوی دی، او هغه بل جرمنی دی.

دا ټوله د چاپېر مخصوص اثرونه دي، چي دا ملل يې سره بېل کړي دي. د مثال په ډول وايو د غرو او رغو د خلکو روحيات کلك او اخلاق يې متين او له رخاوته تش وي، د پښتنو د ژوندون چاپېر او جغرافي محيط او د هستوګي مځکي خو غرنۍ وي، نو ځکه د پښتنوالي په عناصرو کي هم داسي شيان ګډ دي، چي د دې ځايو د مېشتو وګړو سره ښايي د پښتنو جغرافي موقعيت خو په پخوانيو پېړيو کي هم داسي و، چي دوی به له خپله ځانه دفاع کوله، او د خپلو غرونو استقلال به يې ساته.

دې محيط چي ژوندون يې په دې ډول و، په پښتنو کي دفاعي روحيات او جنګي اخلاق او ملکات داسي قوي کړه، چي"توريالی توب" د پښتنوالي مهم عنصر و، په نورو څېړنو کي به تاسي ته د محيط د اغېزو نخښې په ښه ډول در څرګندي کړه سي.

د پښـــتـــنو عقـلـيـت او اخـــلاق

ډوکتور ګوستاولوبون پسيکولوژي پر دوه برخو وېشي :

.1عقليت.

.2اخلاق.

لاندي پر بېلو_بېلو خاوو باندي بېل_بېل بحث کوم، مګر لومړی دا څرګندوم، چي کوم عوامل پر عقليت او اخلاقو باندي اغېزه کولای سي؟

د ملتو پر عقليت او اخلاقو دوه شيه اغېزه کوي:

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

.1فطرت.

.2محيط.

دا دوه شيه په ګډه يوه ګډه اغېزه لري او كه يو د بله سره بېل سي، نو هغسي اغېزه به يې نه وي، هيګل د المان مشهور فيلسوف او اجتماعي عالم(1770 � 1831ع) وايي، چي پر يوناني ثقافت او عقليت؛ طبيعت اثر نه درلود، ولي نور ملل د دوى په طبيعي محيط كي ولوېده، نو يې د يونان په راز عقليت او ثقافت مينده نه كړ، مګر نور اجتماعي علما دې خبري ته ټينګ دي، چي اجتماعي او طبيعي محيطونه دواړه د ملتونو عقليت او اخلاق تر اغېزي لاندي راولي، لومړى به د پښتنو پر عقليت او اخلاقو د دې دوو اثر ښكاره كو:

طـــبيعي محـــــيط

طبيعي محيط د مځكي او د هستوګي د ځاى جغرافي وضعيت دى. اوبه، هوا، غرونه، ډاګونه، رغونه ټوله بېل_بېل اثرونه لري، پښتانه خو د خپلو مځكو (پښتونخوا) په شنو غرونو او سرسبزو ډاګونو كي هستېدل د هلمند، ارغنداو، ترنك، ګومل، كابل او كونړ آباسين پر شنو او زرغونو غاړو مېشت وه، يا په داسي غرونو كي يې هستوګه وه، چي په ژمي په واوره اوپه دوبي په وښو او ځنګلونو پټ وه، دغه خلك به د ژمي له سړو څخه تښتېدل ناچاره وه، چي تودو خواوو ته ولاړ سي، پښتنو داسي اقوام "پوونده" بلله او پوونده د سړو غرونو او واورينو مځكو وګړي وه، چي په ژمي به تودو خواوو ته په ټولنه تلل، دي عامل پښتانه سره ګډ كړل، او د دوى روحيات او عقليت او اخلاق هم سره نژدې سوه، د ژبي بنيه يې هم ټينګه سوه.

دي د حركت روح په پښتنو كي د ډېر يون توان او د سفر د زحمتونو ګلول مينده كړل، پر غرونو، پر دښتونو، پر ځنګلو په زيار او ډېر مشقت تېرېدل او هر څه موانع به چي وه، له مخه يې ليري كول.

دغه د حركت روح و، چي د پښتنو اخلاقي بنيه يې داسي قوي كړه، چي وروسته د غزنوي او غوري او هوتكو فاتحينو او اعليحضرت احمدشاه بابا په فتوحاتو كي دوى په وارو_وارو شاوخوا ممالك د مېړو په څير فتح كړل او هيڅ راز موانع يې حايل نسول.

د پښتنو طبيعي چاپېر د لمر په رڼو وړانګو ښكلى او په صافه هوا ډك و، دوى په داسي پاكو مځكو او غرونو او رغونو كي مېشت وه چي هلته بېله طبيعي دلچسپو مناظرو بل څه نه وه، روغتيا، طبيعي نشاط د قدرت د سپېڅلي ښايست ننداره دوى ته هر كله ميسره وه، نو د دوى عقل او اخلاق هم سپېڅلي وروزل سوه.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

اجــــــــتماعي محيط

د پښتنو اجتماعي محيط، لکه د مخه چي مو هم وويل ډېر ټينګ مبادي او ځانته مخصوصي ښېګړي درلودې، د دې اجتماعي او طبيعي محيط آثارو، چي په دوی کي ځيني ملي دودونه پيدا سوه، پښتانه په ژوندون کي د متقابل احترام ډېر پر خوا دي، د يوه کام يا کهول يو سړی به د بل کلي يا بل کام خواته ولاړ، ژمی، واروه اوره، په کلي يا قبيله کي د مدنيت په ډول دکان او د غذا او خوړو يا د هستوګي ځای هم نه و، نو دې کيفيت پښتانه ناچاره کړه، چي د مېلمنو دپاره دېرې جوړي کي او په هر کلي کي د نورو قبيلو يا کهولو د مېلمنو د راحت دپاره دېرې او کوټې دي، ولي که سبا د دې کلي سړی ها بل کلي يا کهول ته ولاړ، نو بې هوري احترام هم کيږي، دې روح په اوږدو زمانو کي د مېلمانه احترام او روزنه داسي د پښتنو په عقليت او اخلاقو کي دننه کړه چي په پای کي به په کلي کي تر هغو چا د ماښام ډوډۍ نه خوړه، څو مېلمه نه وي ورغلی، دغسي هم لکه چي د مخه وويل سوه، کورني روابط خورا ټينګ وه، نو د يوې کورنۍ يا د يوه کلي يا قبيلې چي به يو سړی لېږدېدی، يا به بې وزلي کېدی، دې کيفيت خو د هغې کورنۍ يا کلي اجتماعي عزت او درناوی ور وراناوه، نو د پښتنو"بسپنه" يوه اجتماعي مؤسسه چي په نوې ژبه يې "اعانه" بولي، ملي دود سو. دغسي هم د پښتنو مځکي "پښتونخوا" په داسي ځای کي وې، چي د دنيا فاتحين ټوله پر دې خوا راتله، سکندر، مسلمانان، چنګېز، تېمور، بابر، نادرافشار ټوله په دغو مګځکو کي تېر سوه، نو پښتانه خو هم مجبور وه، چي له ځانه دفاع وکړي او خپله آزادي خوندي کي، د دې لپاره جنګي اخلاق په دوی کي قوي او "شجاعت" د دوی د روحياتو او اخلاقو ټينګ ټوك سو، د ميرځمنو په مقابل کي تل يو د بله وعده او وفا يې لازمه ده، دې خوی په پښتنو کي داسي اهميت وموند، چي پر وعده او وفا ځانونه بايلي. اوس چي موږ لږ څه د محيطو اثر پر عملياتو او اخلاقو ښکاره کی نو به لږ څه د دې شيانو اهميت هم څرګند کو، ګوستاولوبون وايي: "عقلي مزاج او فکري ساختمان هم په اولس کي متفاوت دي، عقلي خصايص او فکري ساختمان د هر ملت د تمدن او حيات عناصر ګاڼه سي، په عقلي خصايصو ملتونه يو له بله سره بېليږي او لکه بدني خصايص عقلي خصايص هم په سوالي نه اړول کيږي، هم دغسي دي. اخلاق چي د مليت ساتنه د او د ملتو عظمت او لوړتيا ټوله په دغو اړه لري، په ژوندون کي اخلاق دي، چي د انګليس کوچنی ملت يې پر ډېرو انسانانو حاکم کړی دی." رښتيا هم دا ده، چي د پښتنو خپل پښتنوالي روحيات او اخلاق وه، چي دوی يې لوړ کړي او د دوی ثقافت او بري يې خپور کړی و، زه به په لاندي ابحاثو کي په تاريخي او علمي دلايلو د لوړو ويناوو براهين وړاندي کم او د تېرو بحثو توضيح به وکم.

د پښتنو د عقليت او اخلاقو مظاهر (ژبه ، شعر ، متلونه ، قصې ، عنعنات)

دا پنځه شيان په ښه ډول د ملتو د عقليت او اخلاقو يعني روحياتو نمايندګي کولای سي، ځکه چي دا شيان په ورو_ورو او په اوږدو_اوږدو زمانو کي د ملت له روحياتو څخه تراوش کوي، نو که څوك وغواړي چي د يوه ملت روحيات وپلټي، ښايي چي د دغو شيانو له پلوه هم ورته وګوري، ولي چي په دغو شيانو کي د پسيکولوژي، مهم مواد پټ پراته دي، زه به د پښتنو د روحياتو د پلټني دپاره پر دې ټولو ببله_ببله څېړنه وکړم.

Download from: ketabton.com

ژبـــــــــــــه

ژبه د هر ملت پر عقليت له دې پلوه دلالت کوي، چي په هر عصر کي د عقلي مظاهرو يو مهم مظهر ژبه ده، ولي چي ژبه په يوه پلا نه ده پيدا سوې او نه دغسي بشپړه اخلافو ته له اسلافو څخه راغلي ده، لومړی پلا خلقو پر خپلو اړتياوو سم ځيني الفاظ جوړ کړه، چي نوي شيان ميندل کېدل، نوي کلمات هم ورته جوړېده، چي شيان ورکېده، نو نومونه يې هم له منځه تله، نو په دې راز هره ژبه د يوه مستمر مرگ او ژوندون په مرحلو کي ځي، دغسي هم د ژمي اشتقاقات او تعبيرونه د هغه ملت د لوړتيا سره سم وده کوي، مثلاً که د فرانسوي ژبي يو د سلو کالو د مخه د لغتو کتاب وکتل سي، نو به د راډيو او تلوېزيون نومونه نسي پکي پيدا، دا خبره نو پر دې دلالت کوي، چي فرانسويانو هغه وخت دا شيان نه پېژانده.

په دې ډول هره ژبه د هغه ملت پر عقليت ښه رڼا اچوي او د هر مملکت د طبيعت او محيط اثر پکي کيږي، پښتو ژبه هم د دغو ټولو عواملو تر اغېزې لاندي ده، پښتانه خو د غرو او دښتو خلق وه، دوی له بحره لېري پاته وه، ځکه نو بحري حيواناتو دپاره نومونه نه لري، بالعکس د دوی په ژوندون کي مالداري او پوندگي ډېره وه، حياتيې په غيلو او د پسو په محصولاتو کاوه، نو د پسونو دپاره ډېر نومونه لري، هر راز پسه په اختلاف د نوع او عمر نوم پکي لري.

اوښ د دوی د حمل او نقل عمومي ذريعه وه، نو د دې حيوان دپاره هم په اختلاف د عمر متختلف نومونه سته، دا خو يې د اجتماعي محيط اثرونه وه، د طبيعي محيط اثر هم پر ژبه خورا ډېر دی، مثلاً پښتانه ډېر ځله په غرو کي مېشت وه، نو د ډېرو نومونه د اقسامو او اوزانو په اختلاف خورا په پښتنو کي ډېر دي: د طبيعي او مادي شيانو دپاره ډېر مترادف نومونه لري، مگر د معنوياتو او عواطفو او احساساتو دپاره ډېر کلمات نسته، ځکه په دوی کي پټه خوا سپکه او يو طبيعي او سپېڅلی ژوندون يې درلود، د سرور او لهو لعب او رفاه او نعمتونو نومونه لږ دي، ځکه چي دا شيان په پښتنو کي نه دي جوړ شوي، مگر د وير او ناورين نومونه لري، د هجومي اقداماتو لپاره هم متعدد نومونه لري، ځکه چي پر دې ځمکو ډېرومتهاجمينو تعرضونه او تالاوي کړي دي.

له اخلاقي پلوه هم ډېر بد اخلاق په پښتنو کي نه وه، نو ځکه د هغو نومونه، هم نسته.

مثلاً: دله او ديوث په پښتنو کي نوم نه لري چي دا فعلونه نه وو، نو يې نومونه هم نسته د غرو د اقسامو بېل_بېل نومونه سته ولي چي د پښتنو ژوندون د غرو سره و.

د کړدی هر ديرك بېل_بېل نوم لري، ځکه چي په دې د پښتنو روزمره ژوندون و.

هغه کلمات چي قوت او قدرت پکي پروت دی،سته، لکه غښتلی، پياوړی، گړندی، زغرده، اما د ضعيف دپاره موضوع کلمات لږ دي، يا نسته! ولي چي پښتنو ضعيف لږ ليدلي وو، ټوله غښتلي او توريالي وه.

Download from: ketabton.com

د طبیعي مناظرو او موجوداتو دپاره ښه_ښه نومونه لري، ځکه چي د قدرت د لاس ښکلي شیان د دوی تر سترګو لاندي وه، رڼا، وړانګه، پلوشه، رڼېه(ضیا) مختلف ډولونه دي، د بارانو دپاره څو نومونه سته، ولي چي د دوی مځکي باراني وې، پسته، ووز، هېښمه، وسه او نور اقسام لري. په مملکت کي لوړي ژوري ډېري وي، نو دې دوو حالاتو ته ډېر الفاظ سته، لوړ، بر، پورته، هسك، پاس، اوچت، جګ(بلند)، کښته، کوز، شېوه، ځوړ، ځوړ، لاندي(پائین) .

پښتنو پخپل اجتماعي محیط کي ځانته د ژوندون ځیني اصول درلوده، دا اصول (د پښتنو لیار) بولي او د پښتنو په لیار کي، جرګه، ننواته، بسپن او نور دودونه داسي ټینګ دي، چي ټوله یې مني.

دا خو د پښتنو قانوني اجتماعي نظام دی، چي د دوی پر اصولي عقلیت دلالت کوي او اقتصادي نظام یې بسپن تر قانوني کنترول لاندي راولي.

د پښتو د لغاتو او کلماتو مطالعه دا ښکاره کوي، چي پښتانه عقلاً او فکراً حقیقیون Realists یعني د خیالي او وهمي شیانو خوا ته یې لږ میل و، د دوی ادبیات هم ساده او سپېڅلي او طبیعي دي، خیالیت Idealism لږ پکښې ځلیږي، له ژبي څخه د پښتنو اخلاقي افکار هم څرګندیږي، مثلاً زهره هغه ستوری چي ماښام راخیږي، ځیني پښتانه یې (مېلمه سترګه) بولي، ځکه چي دوی به ماښام ضرور مېلمه ته منتظر وه او یوازي یې ډوډۍ نه خوړه، نو دا د ماښام سترګه دوی "مېلمه سترګه" وباله، یعني هغه سترګه چي دا راوخته، نو مېلمه هم راځي.

په دې ډول که د پښتو لغتونه او کلمات له روحي پلوه تحلیل سي، نو د پښتنو پسیکولوژي ښه څني څرګندیږي، پخوانو پښتنو خو د حقیقت Realism خوا درلوده، خیالي نمونه یې نه وه ایښې، یعني هغه شیان چي د دوی د عقلیت دایره هم تنګه نه وه، ځکه چي سرفي مشتقات دومره ډېر دي، چي پر اکثرو انساني حالاتو باندي ښه دلالت کوي، او د دوی عقلي ارتوالی ښه څرګندیږي.

د پښتو ژبي تذکیر او تانیث چي پر افعالو او ضمایرو او کلماتو باندي جاري دی، دا راښیي، چي د پښتنو عقلیت هر شي ته په داسي سترګه ګوري چي هغه فطرتاً ورسره ښايي، د رجولیت احساسات په دوی کي قوي وي، ځکه نو مذکر له مونثه سره نه ګډوي نر ته بېل نظر لري، ښځي ته بېل. دقت او ښه پرتله کول او د هر شي تقدیر پر خپله اندازه استعمال یې پر خپله موقع، د ژبي له دې خاصیته ښه څرګندیږي او دا شیان، خو د عقلیت په تکامل کي هم لو برخه لري. الفردفوییه(1838_1912ع) فرانسوی د روحیاتو محقق لیکي، چي جرمنیان د احتیاج پر وخت ضروري کلمات جوړوي، کانټ او هیګل ځانته د ضرورت له پلوه ژبه جوړه کړېده عربي ژبه هم له دې خوا ارته سوې ده، نولډکه Noldke الماني مستشرق وايي چي د عربو شعراوو ډېر لغات په خپلو اشعارو کي په کوم تقریب په ځیني معناوو راوړي وه، وروسته لغت ټولوونکو خلقو پر دغو کلماتو د موضوعو الفاظو ګمان وکی او پخپلو کتابو کي یې درج کړه، مثلاً هیضم او هراس، چي د زمري په معنا یې راوړي دي، حال دا چي دا کلمې بېلي معناوي لري دا

Download from: ketabton.com

خاصیت تر یو اندازې په پښتو کې موږ وینو، د پښتنو اجتماعي او جغرافي محیط ډېرې داسې کلمې میندلې دي، چې اوس موږ د پښتنو د روحیاتو په پلټنه کې ښه کار ځنې اخلو، د مثال په ډول لاندې تشریح وګورئ:

پسله 616هـ کال پر آسیا د پردیو تاړاکونه او یرغلونه پیل سوه، چنګېز او زامنو یې لومړی پلا پښتونخوا او د دې ځای ودان ښارونه تالا کړه، وروسته ګوډ تیمور، د خپلو پلرو یاد تازه کی، وروسته بابر هم د پردیو ناورینونه نوي کړه، تر بابر وروسته د ډهلي د پردیو پاچهي د پښتنو سره سخت جنګونه وکړه، په وارو_وارو د ډهلي د شاهنشاهۍ عسکر راغله او غوښته یې چې د پښتنو آزادي سلب کي، او دوی مریان کي، دا تاړاکونه پنځه سوه کلونه مسلسلاً پر پښتنو جاري وو، پښتنو پردي پاچهان خپل دښمنان ګڼل، ځکه چې پر دوی یې زیل_زیل ظلمونه کړي وه، نو وروسته د پردي کلمه داسي سوه، چې د ظالم سره مرادفه یادېده دا کلمه هر ځای د غم او ناورین او ورانۍ او ظلم سره یو ځای سوه .

بالعکس، چې د پنځو سوو کلو دمخنې پښتون ته پردي یا پردیواله کلمې ویلې وای، نو به ده د یوه ظالم، وحشي او ټولو انساني ښو صفاتو څخه عاري، یو سړی ګاڼه.

له دې څخه موږ ته ښرګندېږي چې پښتانه پخپل خصوصي او ملي عقلیت او اخلاقو کې په کومه درجه ټینګ او کلك وه او خپل مبادي او عقلي ساختمان یې خوښ او پر ګران و، نو دوی پوره اوګوئیست Egoists یعني پر خپلو ښېګړو مین دي.

سید جمال الدین افغان وایي چې د پښتنو صوري هیکل او د تندیو کوتونه د دوی جسماني قوا او حماسي شوکت ښکاره کوي، دغسي هم د پښتو آهنګ او لهجه او د دوی ږغونه او د ژبې دروندوالی او صلابت یې دا راښیي، چې د دې ملت مزاج خورا کلك او دروند او غښتلی دی .

نو د پښتو ژبې آهنګ او فقه الصوف او ادبي ساختمان او وینایي جوړښت او د پښتو ویونکو خلکو لوړ روح او متین اخلاق راښیي او دا چې پښتو تر ظاهري ښکلو یا سره سمو کړو او پېیلو الفاظو ډېره معنا ته ګوري او د خبرو حقایق تر ظاهرو کلماتو دوی ته درانه او اهمیت لرونکي دي، نو موږ د دوی ژور عقلیت او حقیقت روزونکی فکر ځنې معلومولای سو له دې جهته هم پښتنو په خپلو ملي اشعارو کې د پردو ملتو مصنوعي وزن او تول نه دی ننه ایستلی.

شعــــــــــر

د هر ملت اشعار د دی عقلي ژوندون ښه ښکاره کوي؛ اخلاق، دودونه، دیانت، عقلیت او نور ټوله خصایص یې پکښې پراته وي، په شعر کې د ملتو اجتماعي نفس او روحي ساختمان او فکري بنیه داسې ښکاریږي، لکه هنداره.

Download from: ketabton.com

د پښتو په اشعارو کي د پښتنوالي مختلف مزايا پټ پراته دي او د پښتنو د طبيعي محيط او اجتماعي چاپېر يو صحيح مظهر دی، لکه د مخه مو چي وويل د پښتنو شعر هم لکه ژبه د دوی د حقيقي Realist عقليت نماينده ګڼل کيږي او هغه شعري ناري او ټولني او بدلي چي د پښتنو له کومو څخه راوتلي دي، د دوی د روحياتو خارجي صحيح او روښه مظاهر دي.

شعرا د ملت په افرادو او کورنيو او ټولنو کي ګډ وګړي دي، په هغه احساس چي نور وګړي متحس کيږي، يا هغه جذبات چي د ملت په زړه کي غورځنګ کوي، د شاعر روح هم کټ مټ د هغو تر اغېزي لاندي راځي، نو شاعران موږ د ملتو د افکارو او روحياتو او اخلاقو ښه ترجمانان او نمايندګان بللای سو.

د پښتو ژبي اشعار خو دوه ډوله دي، يو هغه اشعار او بدلي دي چي موږ يې لغړ او سپېڅلی ملي مال بولو او بل هغه شعرونه دي، چي پښتنو شاعرانو د عربو او دري پر ډول ويلي، د دوی ادبي او عروضي او قافيوي اغېزه لري او په افکارو کي هم څه نا څه پردو اشعارو ته نږدې دي.

هغه اشعار چي د وزن او قافيې او نورو خصوصياتو له رويه بشپړ پښتو دي، هغه خو ټوله د پښتني عقليت او تفکر نتيجه ده، مګر هغه اشعار چي عروضي دي او د پردو پر اشعارو سم ويلي سوي دي، په داسي شعرونو کي هم د پښتنوالي عقليت اغېزه کړې او تر خپل ملي اثر لاندي يې راوستلي دي، دلته زه د خوشحال خان د کليات له مقدمې څخه څو کرښي ليکم، چي په 1317هـ ش کال کي مي ليکلي دي:

د پښتو شعر که څه هم په ډېرو شيانو او خواصو کي د دري او عربي اشعارو سره نږدېوالی او قربت لري، مګر بيا هم ځکه چي د محيط او قوم ذهني او روحي خواص پر ادب اثر لري، نو د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي ډېر مزايا ليدل کيږي، د عشق دنيا او د ميني نړۍ يوه بېله دنيا ده د عاشق قلبي واردات او د ده تاثرات پر بل چا نه قياسيږي، مګر ملي خواص او اولسي مميزات هر کله په دغه دنيا کي هم اوڅاريږي او لکه ادب چي د روحي تجلياتو هنداره ده، دغسي ټوله ملي ښېګړي هم پکښې برېښي.

پښتانه خو په فطرت کي ملي غرور او د روح لوړتيا لري، پښتون هيڅکله په هيڅ ډول داسي خضوع نه کوي، چي د ده ملي غرور ته صدمه ورسيږي، شبلي نعماني په شعرالعجم کي ليکي، چي نسبت و پارسي شعر ته په عربي شعر کي هر ځای د نفس عزت او غرور ساتلی کيږي، مين که څه هم و خپل محبوب ته اړ وي او وصال يې غواړي، مګر دی د ګدا په څېر نه دی، البته جانباز دی، مګر غلام نه دی، د ميني مصيبت ته تيار دی، مګر ذليل نه دی، مثلاً يو عرب شاعر خپلي ميني ته داسي خطاب کوي:

فلا تحـــسبي اني تخشعت بعدکم

ولا انستي بالمشي في القيد اخرق

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

يعني: "دا گومان مه کوه چي زه په تا پسې خاشع سوم او نه په بند سره زه له يونه پاتېږم"

بل ځای عاشق خپلي ميني ته داسي وايي چي ضمناً د خپل قوم مېړانه او توريالیتوب هم ورښکاره کوي:

اذا اسود جنح الليل فلتات ولتـكن

خطـــاك خفاقا فان حراسنا اسدو

)عمر ابن ابی ربيعه(

يعني: "چي ماښام د شپې وزر توري شي نو راسه مگر ټپونه وروــورو ږده چي زموږ ساتونکي زمري دي"

مگر په پارسي شعر کي عاشق د ميني په دنيا کي ځان دومره بايلي او بې خونده کيږي او د معشوق په مخ کي ځان دومره کښته کوي، چي ځان سپی هم بولي:

ســـحر امـــــدم بکويت بشکار رفته بودي

تو که سگ نبرده بودي به چه کار رفته بودي

د پښتو شعر (مطلب وروستني عروضي اشعار دي) که څه هم له يوې خوا شديداً د پارسي تر اثر لاندي شوی دی، مگگر بيا هم د پښتنوالي د روح لوړتيا پکښي ښکاره کيږي او پښتون عاشق هيڅکله ځان نه سپکوي او خپل غرور او د نفس مناعت نه بايلي په هغو ځايو کي چي د نورو په تقليد څه ويل شوي دي، داسي اشعار بېل دي.

د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي لوړ او ژوندی روح ښه ځليږي، مثلاً په دې بيت کي د ځان لوړتيا په څه ښه ژبه محبوب ته ښيي:

مــــــــــــرگ لره يي واړه د ډهلي لښکر راغلی

ته لا د خوشحال په مرگ ځان روغ نه گڼې ننگ کړې

سربازي او توريالیتوب په عشق کي هم د ده سره ملگري دي او کورټ ذلت او د تحقير کار نه مني.

په درست جهان به نه وي يو د ما غوندي رسوا بل

ورځم توره وکــــــښلې چي مين واورم په تا بل

د پښتنو عشق هم ښکاره او سپېڅلی دی، پټ پټانه نه لري، په نره توره مينه کوي، د عشق په دنيا کي خو مين او معشوق ډېر د راز ساتنه او پټول خوښ لري، او نه غواړي چي څوك پر خبري سي:

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

ز شـوق میروم و تو ننگرم در بزم

برای آنکه فتد غیر در گمان دگر

عاشق د اغیارو او رقیبانو له ببري د خپل محبوب حال هم په ښکاره نه پوښتي:

بهر مجلس که جا سازم حدیث نیکوان برسم

که حـــرف آن مه نامهربان را در میان سازم

مگر د پښتنوالي په دنیا کي دا پټ پټانی نه سته، د پښتنو روح خو غلي اقدامات یا حیلې نه مني د پښتون مینه او میرخی رڼ بڼه ده، خوشحال خان هم وایي :

زه خوشحال کمزوری نه یم چي به ډار کړم

په ښـــکاره ناري وهم چي خوله یې راکړه

د پښتنو په روح او عقلیت کي پر ځان ویسا self-help په لوړه درجه سته، د دوی ځانوالی خورا قوي دی، د پښتون پسیکولوژي هم دومره ټینګه او کلکه ده، اساس او ولی یې پر "ځانوالی" ولاړ دی او خوشحال خان د پښتنوالي دا عالي روح په دي ډول ښیي:

د مـــزریو مـــړنتوب په لښکر نه وي

مټ یې هر کله یوازي پر خپل ځان وي

پښتانه د هر راز مشکلاتو په مخ کي ځان نه بایلي، په ثابت عزم خپل کار پر مخ بیایي، دا ثبات او استقامت د پښتنوالي عنصر دی، پښتانه نوي مبادي، په آساني نه مني، چي ویي منل نو یې بیا کورټ نه پرېږدي، خوشحال خان د پښتنوالي دا لوړ همت او ثابت عزم داسي راښیي:

که آسمان دي د مزري په خوله کي ورکي

د مــــزري په خوله کي مه پرېږده همت

لګنده یې دا چي د پښتنو شعر د دوی طبیعي ژوند او سپېڅلی خیال او حقیقت ته نږدې عقلیت او درانه او ثابت اخلاق اوڅاروي تر معنوي او وجداني خواوو حیاتي او ظاهري پلوونه رڼوي.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

مــــــــــتلونه

زما دا عقيده ده، چي د متل كلمه سوچه پښتو ده، اما ځيني خلك وايي، چي دا له عربي مثل څخه مفغنه سوې ده، كه دا دوهم قول ومنل سي، نو په مفغناتو كي د عربي "ث" په "ت" اليشه سوې ده، مثلاً ميراث چي مفغن يې ميرات دى، د مثل كلمه به هم متل سوې وي، د عربي لغاتو پوهان وايي چي مثل يعني مثل(مانند) او نظير وروسته دا كلمه په ټولو حكمتو كي مستعمله سوه، ځيني وايي دا كلمه له عبري مثل څخه جوړه سوې او پر ټولو حكمتو او لنډو قصو او اساطيرو اطلاقيږي په پښتو خو متل هغو لنډو ويناوو ته وايي چي د ښو معناوو او حكمتو څخه ډكي وي، په متلو كي ډېر ځله د ملتو د روحياتو خورا ښې ـښې نكتې پرتې وي، بلكي ځيني پوهان وايي چي تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقليت ښه دلالت كوي، ولي چي اشعار د داسي خلقو له كومو راوځي، چي فكر او ذهن او عقليت يې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له عقليته حكايت كوي او د متلو الفاظ لكه اشعار مصنوعي او معقول نه وي او د عوامو په ژبه وي.

نو متلونه د عوامو وګړو ږغ وګڼل سي او دلالت يې پر روحياتو تر شعر، ټينګ او د ويسا وړ وي، متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوى د عقلي هويت ښكاره كوونكي دي، په مختلفو اوضاعو كي د تجربې او ازميښتو نتيجې دي، چي په لنډو كلماتو كي ځاى سوي وي. پښتنو متل كړى دى چي "پردۍ ښې نيمه خوا دي" يا "پردى كټ تر نيمو شپو دى" له دغو څخه موږ د پښتنو بېل او ځانته درانه او مستقل افكار او روحيات استنباط كولاى سو او لكه د مخه چي مو هم وويل، دوى هر كله ځان لوړ او پردي يې كښته بلل د پردو دودونه يې نيمه خوا ګڼل او پر خپل مليت او پښتنواله يې داسي ويسا درلوده، چي د هر ظفر او بري دپاره يې خپل ځان كافي ګاڼه.

پښتانه متل كوي: "جنګ په وسله كيږي او ننګ په غله" له دې متله موږ لاندي خبري استخراجوو:

د پښتنو اجتماعي ژوندون پر جنګ او ننګ ولاړ و، د دوى عسكري احساسات په خصمانه حركاتو كي او د ننګ جذبات په خپلوۍ او روغه كي د ژوندون مدار وه "وسله" په دوى كي مهمه او هم د اړتيا شى وه.

دې اجتماعي اړتوب دوى زراعت او كرني ته پاڅول، نو يې په اخلاقو كي زراعتي روح او د كرني قدر كول داخل سوه، دا روح كه څه هم د زړو آريانانو دى او ستا د دوى زراعتي حالت ښه څرګندوي، مګر په پښتنواله كي خو دغه زوړ روح تطور وكړ او د پښتنو روحياتو سره سم د ننګ دپاره يوه وسيله سوه، له دغه موږ ته اوڅاريږي، چي د پښتنو عقليت بې نتيجې حركت نه مانه، او د علت او معلول، او سبب او مسبب په سلسله كي بې برخي نه وه.

د اجتماعي ژوندون اساس ننګ و، نو د ننګ دپاره غله او كښت ضرور و، دې كيفيت د پښتونخوا وګړي اكثر كرونكي او زراعت پېشه كړه. "پر پچه وخوت كشمير يې وليد" دا متل موږ ته ښيي، چي پښتنو په عين ملي غرور او د ځان

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

په ویسا کي ځان نه ورکاوه، یعني په لږ څه له هوله نه وتل او نه یې ځایه تکبر درلود، د دوی عقلیت ظرفیت او د نفوسو لوړتوب له دې متله ښکاره دی.

"د ډېرو لرګی د یوه غوزی" د پښتنو د اجتماعي تعاون روح څرګندوي، چي د مخه یې موږ په "بسپنه" کي بیان وکړ.

کله_کله په پښتو متلو کي د فلسفې ګراني_ګراني خبري هم راغلي او دا راښيي، چي د پښتنو عقلیت سوچه بدوي او غرنی نه و، د دوی په عقلیت کي ژورتوب و، مګر طبیعي رنګ یې درلود. د صنعي او موضوعي علومو نه و وهلی.

هغه فلسفي قوانین او څلی چي منشا یې فطرت دی، یعني هغه الهی سنن چي پر موجوداتو په مطرد او عمومي ډول جاري دي او قرآّن عظیم یي په (لن تجد لسنه الله تبدیلا) سره راښیي، د پښتنو په روڼ او رسا دماغ کي دغه مسلم اصول منلي سوي وه، او لکه یو فلسوف او پوه سړی چي د علم او فلسفې له پلوه تعبیر په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفیانه افکار او خیالات ښه ځای او فلسفې له پلوه تعبیر په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفیانه افکار او خیالات ښه ځای کړي دي، مثلاً دا فکر چي جهان زموږ د اعمالو د نتیجو د انعکاس ځای دی او هر سړي ته خپل عمل او د خپلو چارو جزا او مکافات رسیږي، په فلسفه کي ډېر زوړ دی، مولانا جلال الدین بلخي وایي:

این جهان کوه است وفعل ما صدا

این صدا هـــا باز گردد سوی ما

پښتانه دا قانون په اجتماعیاتو کي تطبیق کوي، او د بدي جزا تر هغه سخته ورکوي مثلاً خوشحال خان وایي:

که په توره یې جـــواب ورکړې مردي ده

که وجود دې څوك آّزار کاندي په چوب

دا متقابل نتایج او متقابل حرکات د پښتنو د ننګي او اجتماعي ژوندون جوهر دی، د ښو ښه نه هیریږي؛ د بدو بدتره جزا ورکوي هغه چي له نورو غواړي، له ځانه يې هم غواړي، حمید د ناموس او ننګ په ساتنه کي لومړی د بل دا ستایي، چي خپل دا هم وساتلای سي:

چـي د بل ننګ و ناموس ساتلای نه سي

و به نه ساتي څوك خپل ننګ و ناموس

د پښتنو دا روح یا د اجتماعي فلسفې مسئله په دغه یوه متل کي ښه څرګنده سوې ده، چي:

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

"مه کوه په ما، و به سي په تا". په دې ډول پښتو متلونه د پښتنو د روحياتو او عقليت هنداري دي که موږ وغواړو چې پر نورو متلو بحث وکړو، نو به مضمون ډېر اوږد سي، اوس مو فقط څو متله د مثال په ډول راوړه.

قصـــــــــې

د پښتنو ملي قصې او روايات، لکه شعر او متلونه د دوی د پسيکولوژي خواصو څخه ډکي دي، د روغي ژوندون، د جنگ دودونه او آداب د عشق او ميني حالات او روحي جذبات د دوی ذهنيت او افکار د ملگرۍ او رفاقت لاري او حالونه شاعرانه حيات، شرافت، د ننگي سره علاقه مندي، توريالیتوب، دفاعي او هجومي احساسات، حتی د ښځو شريفانه اخلاق او ناموسداري او ننگياليتوب، لنډه يې دا چې پښتني قصې ټوله د پښتنوالي خواص او مزايا لري او ښکاره کوي يې.

د پښتو قصې او نقلونه چې د ځيني ملي پهلوانانو Heroes پر سيرت او حيات مشتملي دي، شاعرانه سپېڅلي خواوي هم لري، موږ د مخه وويل چې د پښتو پر عروضي شعر د پردو اغېزي ډېري خيري پرتې دي، مگر دا د نقلونو اشعار او نارې سپيني سپېڅلي دي او خاص د پښتنو په ژوند او روحياتو اړه لري، نو ځکه موږ تر عروضي اشعارو داسي بوبي او سچه پښتو نارې او بدلي د پښتنو د روحياتو په پلټنه کي مهمي گڼو.

دوکتور گوستاولوبون وايي :

"قصې ډېر ځله تر تاريخ صحيحي وي او د ملت حقيقي مشاعر څرگندوي، قصې هغه حوادث دي، چې د حکايت کوونکې عاقله په متاثره شوې وي "

نو د پښتو قصې هم داسي دی، چې د دوی ملي روح ښه اوځاروي، که مضمون نه اوږدېدلای، نو ما به دا خبري ښې پستې شنلي او پلټلي وای، مگر اوس فقط مثالاً څو اشارې ورته کوم، د "فتح خان بړېڅ او رابيا" په نقل کي دا دواړه مينان پر ټولو واقعو سره ملگري دي پښتني ښځې په جنگ کي پخپله شامليږي او توريالۍ دي، هغه وخت چې له شپېتو تنو ملگرو څخه يوازي فتح خان او د ده پښتنه مينه پاته سوه، نو سهار رابيا فتح خان ته د جنگ تشويق داسي ورکوي:

سر د سره پالنگه هسك کړه فتح خانه

رابيا گلي پونده ورته کړه سپريږي

چې فتح خان لا له ځايه نه و راپورته سوی، رابيا د جنگ پر آس سپره وه، د غليم مقابلې ته تله، نو يې په خپل مين داسي ناره وکړه:

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

سر د سره پالنگه هسك كړه فتح خانه

رابيا ګلي پونده ورته كړه سپره سوه

فتح خان په داسي حماسي ږغ ځواب وركړ:

"كه تتي د ګواريو ځانګي تتي، يا مي خور يې يا مي مور يې، ځو يې نكړم، پر دا سپينه سينه پڅي."

په پای كي فتح خان يوازي د جنګ پر ميدان پاتيږي، نو وايي:

"يو كه بوټی هندوستان مي بوټی_بوټی=په سپيتانه كي خلاص نه سو، اوس راواړوه د سپينو چړو موټی."

له دغو نارو ځخه به د پښتنو جنګي احساسات او د دوی د ښګڅو روحي او معنوي غښتلوالی او لوړ مقام تاسي ته ښكاره سي، چي د پښتني عقل او اجتماعي مزاج او فكري ساختمان هم تر پښتون كښته او ضعيف نه و.

د پښتنو پاك او سپېڅلی ژوند او د عفت او ناموس داري حيات د پښتني اخلاقو څخه دی، يعني د پښتنوالي روح، دوی په عفت او پاك لمنی كي ساتلی دی، د ښادی او بيبو نقل زموږ په قصو كي خورا شهرت لري، عاشقانه احساسات په خورا تېز او تر هر څه اثرناك او اغېزه لرونكي دي، هم د پښتنوالي روح نسي مغلوب كولای، ښادي خو پر بيبو مين و، او بيبو هم د ده په مينه كي لېونی وه، مګر د دوی عشق هم د عفت تر سيوري لاندي و او د بيبو ته تر واده د مخه معاشقه لوی پېغور او ناوړه وه، ځكه نو چي يو وخت ښادي له بيبو څخه خوله غواړي، بيبو دا خواست نه مني او ناره پر كوي:

"چي دا ښادي هلك و ما يې تل اودې څړی=اوس چي دا ښادي را لوی سو نو د ما غواړي خولګی."

په پای كي ښادي چي پښتون ځلمی و، د دې خپل بې ځايه خواهش په پښېمانی او د دې دپاره چي ځان د دې اقدام له پېغوره وباسي، له وطنه وركيږي او كلی كور ټوله پرېږدي.

ښادي ولاړ ورك سو، ټبر، كهول يې پرېښود، بيبو خو د ده په مينه كي سوځي، يوه ورځ چي د بكوا پر دښت كاروان تېرېږي، نو د دې خپل مين ور په يادېږي، وګورئ په څه آرمان ناره پر كوي:

"كاروانونه د بكوا پر دښت تيرېږي=كاروانونه د بكوا پر دښت تېرېږي، ښادي ورسره نسته، په دا نور كاروان مي مينه نه ماتيږي، زما آرمان ښادي مي بايلو."

په دې ډول د پښتو ملي قصې، لكه آدم خان او درخانی، مومن خان او شېرينی، جلات خان او شمايله، موسی خان او ګلمكی توردلی او شاهوګله او نوري_نوري د پښتنو د پسيكولوژي روښي هنداري دي.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

عنعـــــــــــــنات

عنعنه یعني له نیکونو او تېرو پښتنو څخه، خوله پر خوله او پښت پر پښت رانقل سوي شیان او دودونه هم، لکه ژبه او شعر او قصص د ملي روح ښکاره کوونکي او ځرګندونکي دي، پښتانه ډېري عنعنې لري، خورا ډېر دودونه او رسوم سته، چي له زړو پښتنو څخه معنعن تر موږ پوري راغلي دي، په پسیکولوژي تحقیقاتو کي دې خوا ته په غور کتل کيږي او دا عنعنات د فوکلور اساسي ټکي دي، زه دلته فقط څو عنعنو ته اشاره کوم:

پښتانه وايي، چي د مېړاني باد راوالوت، نو د ځینو پښتنو پر لمن ونښت، داسي پښتانه په اجتماعي ژوندون کي "لولمن" لري، دوی د ریاست او مشرتوب وړ دي، د ځینو پښتنو پر مټ ونښت، دا قومونه توریالي او ننګیالي دي، یعني حربي استعداد يې تر ټولو غالب دی، دغه باد د ځینو قومو پر ژبه ونښت، نو د دې پښتنو مرکه او نطاقي او د علم او پوهني خواص نصیب سوه، له دې عنعنې څخه د پښتنو د عقلي مزاج او روحیاتو دا درې اساسي تیرې ښکاري:

.1د ریاست او اداري مشرتوب قوه.

.2حربي استعداد او جنګي روح.

.3علم او پوهنه او وینا او علمي تلقینات.

پښتانه ښځو ته په مخصوص نظر ګوري او په پښتنواله کي د احترام مقام لري، ډېر ځله نارینه د وریندارګانو د ناموس د ساتني دپاره سرونه بايلي، حتی د پردو ملتو ښځو ته هم کټ مټ په دغسي سترګه ګوري.

د پښتنو په عنعناتو کي "د پلو روی" خورا اهمیت لري، پښتون د خورلڼې پلو محترم ګڼي او تر ډېرو ګټو یا انتقامي اقداماتو تیریږي، په جنګ کي چي د مېرمن پلو منځ ته راسي، کلی مقاطعه او متارکه وسي، پښتون چي هر څومره په قهر وي، خو د پښتنې خور پلو ته ګوري او کورټ يې تش نه پرېږدي.

ننـــــــــــواتې

ننواتي د پښتنو یو عنعنوي د عذر غوښتلو ډول دی او د کلو_کلو دښمنۍ او عداوتونه په ننواتو له منځه وځي او داسي وي، چي د یوه خورا لوی کار یا لوی خصومت د غذر او بخښني دپاره مغلوب یا مجرم سړی د خپل کلي یا کام سپین ږیري او ستانه خپل مقابل ته ورلېږي، کله_کله چي امر ډېر مهم او د بخښلو قابل نه وي، نو خپلي ښځي په ننواتي ورلېږي.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

دا ننواتی دومره اهمیت لري، چي پښتون مري، خو ننواتې نه کوي، مګر کې وکړه، نو د ده مقابل پښتون هم ضرور دغه مني او دی بخښي.

د پښتنو له صفاتو څخه ده، چي ننواته به نه کوي او کې وکړه، ها مقابل يې هم ضرور مني، په دې ډول نور ډېر د پښتنوالي عنعنات سته، چي ځيني يې"خادم" او "الفت" زموږ پښتنو ليکوالو ليکلي دي. له دغو ټولو څخه دا ښکاره کيږي، چي پښتانه اخلاقاً په هجومي روح کي خورا زغرد او تند او بيا په بخښنه او عفو کي هم مرني دي.

کې انتقامي جذبات تاوده دي، عفو او بخښنه او د عذر غوښتلو منښت يې هم سته.

دا وه د پسيکولوژي ځيني اساسي ځلي چي موږ لنډ_لنډ ځرګند او په دې لار کي مو استفاده ځني وکړه، ځکه چي مضمون اوږديږي، او د پښتنوالي د ښيګړو احتوا هم موږ ته اوس ممکنه نه ده، نو به دا بحث لنډ کوو او فقط د پښتنوالي او پښتو ځيني تاريخي نتايج به وښيو، چي پخوا د دې پښتنوالي لمر پر نړۍ څه تجليات درلوده، او پښتانه د دغو روحياتو او سپېڅلو اخلاقو په اغېزو څومره لوړ سوي وه؟ او په تاريخ کي د پښتو او پښتنوالي څه نخښي سته؟ دا تاريخي کتنه به هم لنډه وي.

د پښتنو د لمر ځلښت په تاريخ کې

د پښتنوالي روح، لکه لمر داسي دی، چي هر وخت په برېښ او ځلښت کي و او دی. د پښتنوالي اخلاق او د پښتنو روحي او عقلي مزاج او د دوی معنوي جذبات او غرايز، د دوی سپېڅلي مشاعر داسي دي، چي هيڅ وخت يې ځان نه دی پټ کړی او پښتون ته يې تاريخي لوړتوب او شهرت هم بخښلی دی، په زړو آريانانو کي تقريباً درې تر څلورو زرو کالو د مخه هم پښتنو شهرت درلود. د هند په زاړه کتاب ريګويد کي د دوی نوم په "پکنه" سره راغلی دی. او په هغو لسو کامونو کي شمېرل سوی دی، چي دوی د آريانانو زوړ تاريخي جنګ کړی و .

نينوس او سميلراميس د آشور شاهانو د خپل عظمت په وخت کي هم پر باختر خپلي حملې کولې، اما د دې ځای خلکو سخت جنګونه ورسره وکړه د آشور د ميخي خطو زاړه آثار چي پيدا سوي دي، دا ښيي چي 1100 کاله تر مېلاد د مخه يو آشوري بريالی تګالات فالازار Tagalath Phalazar په دوځلوېښتو قبيلو کي اراکوتو(ارچوتوس)، هراهوتي او نيسع او نيسا هم ذکر کوي، مګر دغو قبايلو دا فاتح بيوته مات کی او ځان يې آزاد کی

ارکوتو(ارچوتوس) خو د يونانيانو آراکوسيا Arachosia يعني قندهار دی، چي په پهلوي رخوت وه او عربو رخج او رخد کړ

هراهوتي harahuate چي په اوستا کي هم راغلی او په ريګويد کي سوس وتي ذکر سوی دی، ارغنداو دی

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

اما نیسع یا نیسا غالباً اوسنی نېش دی، چي د قندهار شمالي مغربي خوا ته کاین دی او د زاړه مدنیت آثار هم پکښې ښکارېږي، او مسعودي اسلامي مؤرخ(332هـ) د بست او داور او رخج سره یو ځای د(نېس) په ډول راوړی دی له دې څخه ښکاره سوه، چي پښتانه پخوا هم یو توریالی قوم و او د پردیو مرییي توب یې نه مانه.

هیروډوټس د یونان زوړ مؤرخ چي تر میلاد د مخه (425-480) کاله اوسېدی، پښتانه د "پاکتویس Paktves "په نامه او د پښتنو اوپرېدي قبیله یې"اپاروتي" راوړې ده.

د مؤرخینو پلار هیروډوټس وایي :

"هغه خلك چي د هند شمال ته د"پاکتي ایکي" په مملکت کي پراته دي، د هستوګي ډول یې د باکتریانو(بلخیانو) دی، دوی خورا توریالي او جنګیالي دي، چي د خشیاراشا(486-465 ق م) هخامنشي فاتح سره وه او پوستینان یې اغوستي وه، لويي_لويي د غشو لېندۍ او خپلي وطني چړې(پېش قبض) یې درلودې "

هلبرانټ Hellebrandtr لیکي:

"په ریګوید کي راغلي دي، چي په آراکوسیا(قندهار) کي یوه قبیله ده، چي (واسودیوا یې باچا او د ده زوی سوداس) و، دې قبیلې د سندهـ تر روده پوري برى وموند او جنګي کارنامې یې د افسانو او نقلو په ډول مشهوري وې تر میلاد د مخه(329-327 ق م) چي مقدوني سکندر د افغانستان پر خوا هندوستان ته تېرېدی، پښتنو د دې بریالي سره خورا سخته مقابله وکړه، د قندهار خلکو د ده سره جګړې وکړې، د نورو پښتنو په غرو کي هم سخت زحمتونه پر ورغله، د صوات په لته کي د یونان دا فاتح چي ټوله آشیا یې نیولې وه، ټپي هم سو.

د سکندر سره د پښتنو مقابله خورا شهرت لري، د پښتونخوا یو غر په یونانیانو کي خورا مشهور دی، چي د یونان زوړ افسانوي پهلوان"هرکول" هم دا غر نه و نیولی، مګر سکندر پر دې غره یرغل وکړ او پښتنو ډېر یونانیان پکښې مړه کړه.

سکندر په پای کي مجبور سو او له ېري پر شا سو، وروسته چي پښتنو دا ځای تخلیه کړ، نو سکندر څني تېر سو، یعني سکندر په خپل قوت پښتانه نکړه مات.

آریان او کنټ کورث د دې غره قوم Arne (آرن) مګر یو بل مؤرخ ډیوډوره یې Arnas لیکي چي دا غر په تاریخ کي "عجیب غر" بلل سوی، چي د پښتنو د مېړاني په سبب چا نسوای مسخر کولای او سکندر په خورا زحمت او داسي تلفاتو تر "پښتونخوا" تېر سو، چي ډېر سپاهیان یې مړه او نور خورا په ستونزو سوي وو.

د ډیوړور مؤرخ په قول، نو څکه سکندر د پښتنو له ېري ېرته هند ته پر دې خوا نه راغی، ناچاره سو چي د بحیرهْ عرب پر خوا ځان ایران ته ورسوي، او ډېر عسکر یې د لوږي او تندي څخه د بلوچستان په ریګو کي مړه او په 324 ق، م کي یې ځان فهرج ته ورساوه، تقریباً درې کاله یې د پښتنو له لاسه ناورینونه ولیدل.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

البرمالي موْرخ ليکي:

چي د پښتونخوا په خاورو کي د یونان سپاهیانو داسي بدي ورځي ولیدې چي دوی به دا خیال کاوه، چي د خپلو زړو پهلوانانو عملیات نوي کوي، دلته په دوی کي هم چمونه وسوه، لکه دوه ویشت پېړۍ وروسته چي په دغه ځای کي پر انګرېزانو راغله

له دغو تاریخي بیاناتو څخه ښه څرګندیږي، چي پښتانه له پخوانو پېړیو څخه دغسي مستقل او آزاد او په ملیت مغرور او توریالي او ګړندي وو او د دوی د پښتونوالي روح په هغه وختو کي هم ځلېدی او شهرت یې درلود، چي ټولو موْرخینو د دوی ښېګړي ذکر کړي او د آریانانو په زړو کتابو کي یې نوم هم ذکر سوی دی.

د ګریکو بودیك مدنیت

صنایع د هر مدنیت او هر ثقافت نمایندګي په ښه ډول کوي، حتی ډېر ځله پوهان په صنایعو څخه د مللو افکار او روحیات هم معلوموي پر صنعت باندي، محیطي عوامل او سیاسي او تاریخي حوادث هم اغېزه کوي.

یو صنعت چي له یوه محیطه بل ته نقل سي په دې نوي محیط کي نوی رنګ مومي او د دې محیط پر تقاضا ځان سم کي، لکه د مخه چي مو وویل د سکندر د فتوحاتو پر وخت په پښتونخوا کي ډېر یونانیان پاته سوه او چي سکندر ولاړ نو دوی په باختر کي یو سلطنت جوړ کی، دوی خپل یوناني ثقافت او مدنیت ورسره راوړی و، وروسته 600 کاله تر میلاد دمخه د هندوستان د بودا دین هم دې خوا ته راغی، دا دوه مدنیته سره ګډ سوه، د پښتنو روحي تجلیات وو، چي دلته یې یو تاریخي مدنیت چي نه د هند و، نه د یونان ایجاد کړ، دا مدنیت او صنعت چي د پښتونخوا د خلقو قریحي او د دوی محیطي او اجتماعي او روحي عواملو منځ ته راوړی و، د اسلام تر راتلو پوري دلې و، په بامیان، باختر قندوز او د کابل شمالي خواوي، هډه، پېښور، ټکسیلا او د اټك ها خواته یې ډېر ښه_ښه آثار اوس هم موندل کیږي. د دې صنعت نفوذ اوسنیو موْرخینو لکه: هاکن فرانسوی، فوشه، جون مارشل انګلیس، ګوډار او نورو په ښه ډول پلټلی دی او دا را ښکاره کوي، چي د پښتنو تاریخي عظمت د صنعت او فکر او فلسفې او سیاست له خوا هم خورا ټینګ و. او اغېزي یې په هند کي تر کشمیره پوري تللي وې، لکه د کشمیر د ډورك او ټکسیلا د اولي اونك ستونونه چي دا اغېزي ښه ښکاره کوي

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

د عربو او اسلام برى

موږ د مخه د پښتنو د روحياتو په بحث کي وويل، چي دوى زاړه مبادي ښه ساتي او چي نوي مبادي يې ومنل بيا يې نو ژر پرېږدي.

د اسلام مقدس دين چي پښتنو ته راغى، نو دوى لومړى د مسلمانانو سره ډېري سختي مقابلي وکړې، مگر وروسته چي دوى دا مقدس دين قبول کئ، نو يې داسي فداکارۍ ورته وکړې، چي يو لوى مملکت، لکه هند د دوى په توره د اسلام په دين مشرف سو .

احمد بن يحى بغدادي اسلامي موْرخ چي په بلاذري مشهور دى په(255 هـ) کي ليکي:

"د هجرت په 30 کال ربيع بن زياد بن انس حارثي د سيستان له خوا په هرمند او داور راغى او وروسته يې بست او زابل(قندهار) فتحه کړ، مگر د سيستان د رزنج خلکو خپل اسلامي امير ايستلى و، نو حضرت علي(رض) بېرته د جمل تر جنگ وروسته ونيوى، د حضرت معاويه(رض) په عصر کي بيا مسلمانانو هغه ځايونه ونيول، چي خلك يې له اسلامه بېرته اوښتي وه، کابل هم په دغو کي و، وروسته بيا د کابل پاچا رتبيل مسلمانان و ايستل، مگر بېرته مسلمانانو کابل، بست، رخج، داور ونيول، د عبدالملك بن مروان(65-86 هـ) په عصر کي بيا د رتبيل سره جنگونه وسوه او دا خواوي له 30 څخه بيا تر 100 هـ کاله مسلمانانو څو واره فتح کړې "

په دې ډول پښتنو لومړى د مسلمانانو فاتحينو سره کلکي مقابلې وکړې، مگر وروسته چي د اسلام په پاك دين سو، نو بيا يې دې دين ته ښې فداکارۍ وکړې، هغه وخت چي د سند اسلامي فاتح محمد بن قاسم د 90 هجري کال په حدودو کي ملتان او سند فتح کول، د دې اسلامي بريالي سره پښتانه هم وه او پر هغه خوا يې اسلام خپور کئ.

په (375 هـ) کي د پښتنو لوديانو څخه يوه بريالي شېخ حميد په ملتان کي د سلطنت اساس کېښود، دې پښتون او د ده کورنۍ تر ډېره په پښتنواله خپله پاچهي وچلوله او د هندوستان د راجگانو څخه يې ځان وساتى.

وروسته چي امير ناصر سبکتگين په 367 هـ کي د غزني پاچا سو، پښتانه د دې پاچا ملگري سوه او دې پاچا هم د زابل(قندهار) له پښتنو سره خپلوي وکړه، ځيني موْرخين وايي، چي د ده په لښکر کي چي د هندوستان د حملو دفاع يې کوله، دوه زره يا لس زره ، پښتانه وه د ملتان له لوديانو سره هم د سبکتگين د خپلوۍ له امله دوستانه روابط درلوده.

تر دې وروسته د سبکتگين زوى زابلي محمود چي مور يې د کندهار پښتنه وه، د غزني شاهنشاهي لوړه کړه، پښتنو د خپل خوريي سره ډېر کومکونه وکړه ، د هندوستان فتوحات او د بخارا، ايران برى ټوله د پښتنو په توريالیتوب وه، يميني د غزنوي عصر موْرخ وايي: چي پښتانه د اجل په څېر يا د وږي زمري په ډول پر غليم ورتله، پر کوتلو خاته، لکه برېښنا پر زنگلو ننواته، لکه هوسۍ پر غرو لوړېده، لکه سېل په غرو کي شپوه کېده "

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

يو پښتون د هندوستان په فتوحاتو کې د پښتنو مېړانه په دې بيتو کې په فخر او حماست بيانوي:

تـــر کـــو نامردو داسي ودنګل له نام و ننګه

زه يو پښتون وم چي ولاړ وم د سلطان تر څنګه

توره په لاس په ســــــره اور د عرصات وختم

له بت شکن ســره بــــه دژ د سومنات وختم

پښتانه مؤرخين د پښتنو جنګي مشرانو او ملکانو نومونه، چې د سلطان محمود په لښکر کې وه، بيانوي، يو جنرال يې خالو خان و، په دې لنډۍ کې هم له ګومله د دې جنرال د لښکرو راتګ ښوول سوی دی:

چې د خالو لښکري راســــــي!

زه به ګومل ته د خپل يار ديدن له ځمه

دغه د پښتنو کومك و، چې د محمود زوی مسعود د ايران په فتوحاتو کې موفق او وروسته يې وغوښته چې ولاړ سي، بغداد هم فتح کې او د اسلامي خلافت مرکز غزني ته رانقل کې او غزنوي شاهان د ايشيا او اسلام په پاچهۍ ومنل سي

تر غزنوي پاچهانو وروسته د غور پښتانه بريالي سوه، دوی هم د پښتنوالي د روح په برکت ټوله هند فتح کئ، د غوري سلطان شهاب الدين مېړاني د قطب الدين ايبك برياليتوب او بيا په هند کې د پښتنو پاچهانو کارنامې تاريخ نسي هېرولای، د سوريانو پښتنو شاهي، خو په هند کې د عدالت او عظمت او مدنيت دوره وه، د شېرشاه سوري عمرانات او د ثقافت او تمدن خدمتونه د تاريخ په زرو ليکي تر اوسه هم د هند په مختلفو رياستونو کې د دغو پښتنو کورنۍ حکمراني لري.

د کورګانيانو په پاچهۍ کې چې لومړی پښتانه د بابر په ملاتړ ودرېدل او هند يې ورسره فتح کئ، وروسته د ډهلي ګورګانيانو وغوښته چې د دوی خپل فطري حق يعني آزادي څني سلب کئ، مګر پښتنو خو مريي توب نه مانه، نو په دې دوره کې پښتانه ټوله پر خپله ننګه ولاړ وه، چې تر پايه يې خپله آزادي له لاسه ورنه کړه.

د پښتنو ملي پهلوان او نامتو سردار او اديب خوشحال خان خټك د دې ملي جنګو سردار و او د پښتنو ملي اديبانو د خټکو کورنۍ او د مومندو توريالیو د پښتنوالي د استقلال غوښتنو روح ښه ښکاره کئ او د ګورګانيانو پر خلاف يې په خپل ملت کې داسي تبليغات وکړه، چې په پای کې د پښتنو له مريي توبه ناکامه سوه.

پخپله په افغانستان کې هم پښتانه د برم او جلال خاندان وه، د هوتکو او مرحوم حاجي ميرويس خان مېړانه او د ده د کورنۍ محمود او اشرف فتوحات خو ښکاره دي.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

بیا د نادر افشار په مقابل کې د پښتنو ټینګار د پښتنوالي یوه نندارہ وه، د هرات د ابدالیانو جنګونه د دې فاتح سره مشهور دي، یو کال د قندهار ښار محاصره وه، په دې په پافشاري کې د پښتون شاه حسین او سیدال خان ناصر سپه سالار مېړانه زموږ نه هیرېږي .

د هند له خوا چې نادر افشار بېرته راځي، دې فاتح د خپلو غنایمو د ساتنې لپاره د خیبر پښتنو ته د لارې ججه ورکړه، نو ځنې راتېر سو ، ځکه چې ده ته د پښتنو د توري بریښ ښه ښکاره و.

تر نادر افشار وروسته چې اعلیحضرت لوی احمدشاه بابا د پښتنو باچا سو، نو دې ښاغلي پښتون د پښتنو د پښتنوالي لیاقت او کشورکشایي ښه وچلوله، احمدشاه بابا د خپل ښاغلي پښتون ملت په ملګرۍ او توره اووه اته واره پر هند یرغلونه وکړه، د هند مسلمانان یې د کفارو له تسلطه وژغورل د مرهټو جنګ د هندوستان له لویو جنګو څخه دی، چې پنځوس شپېته زره پښتانه تقریباً لسو لکو تنو سره وجنګېدل، ټوله یې مات کړه، تر دوو لکو تنو پورې یې مړه کړه او مرهټیانو ملا یې ور ماته کړه اې مارسډن انګلیسی مؤرخ وایي:

"احمدشاه په آسانۍ سره د ډهلي پاچا سو او لکه محمود غزنوي او محمد غوري څو واره یې پښتانه په هندوستان راوبهول" . . .

کرانټ ډفه انګلیسی مؤرخ لیکي:

"د پاني پت جګړه د هندوستان د مهابهارت تر جګړې وروسته لو جګړه ده، په درو ورځو کې پښتنو لویه فتحه وګټله "

یو پښتون شاعر برهان خان چې په دې فتوحاتو کې د احمدشاه بابا سره و، د دې جنګ سببونه د پښتانه شهنشاه له خولې داسي بیانوي:

احـــمدشاه بادشـــاه په جارو وویله
د غـــزا په نیـــت ووزمه له کابله
یا به قتل کړم کفار په هندوستان کې
یا به پرې کړمـه کله پرې باندې خپله

په دې ډول احمدشاه بابا د پښتنوالي په ننګه هندوستان ته څو وارې ولاړ، او د خپلو اسلافو محمد او محمود یاد یې تازه کړ، د پښتنو لویه لمن له دې ښه ښکارېږي، چې احمدشاه بابا که څه هم هند فتح کړ، بخارا یې ونیوله، پر خراسان یې تسلط وموند، مګګر په دغو سرو هیوادو کې یې د هغه ځای بادشاهان بېرته په شاهۍ کښېنوله او د پښتنوالي لوړ همت او عالیجنابي یې ثابته کړه، تر احمدشاهي دورې وروسته هم د پښتنوالي روح مړ نه و، ډېر ځله

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

يې شاوخوا بریښ کاوه، وزیر اکبرخان غازي د کابل او جلال آباد جهادونه او د سردار محمدایوب خان غازي د میوند غزا او بیا د غازي محمدنادر شاه شهید د ټل او جنوبي خوا جهادونه نه هیروي.

تر دې ځایه مو د پښتنوالي د ورځ ځیني رڼاوي او برېښناوي په تاریخي ادارو کي ښکاري کړې، دا خو یوه لنډه تاریخي کتنه وه، که مو مفصل لیکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چي لیکل یې بېل ــ بېل کتابونه غواړي، په پښتنو کي علما او د فن او پوهي خاوندان او بریالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو یې دا چي د پښتنوالي روح یو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چي نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چي خپل مفاخر او د پلرو او نیکو د پښتنوالي ښېګړي را ژوندۍ کي او د خپل ملیت په روڼ تاریخ وویاړي، ما دا څو کرښي د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کي اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مي وړاندي کړې، ګوندي د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنیو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

ketabton.com - The Digital Library

نتیجه

تر دې ځايه مو د پښتنوالي د ورځ ځيني رڼاوي او برېښناوي په تاريخي ادارو کې ښکاري کړې، دا خو يوه لنډه تاريخي کتنه وه، که مو مفصل ليکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چې ليکل يې بېل_بېل کتابونه غواړي، په پښتنو کې علما او د فن او پوهې خاوندان او بريالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو يې دا چې د پښتنوالي روح يو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چې نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چې خپل مفاخر او د پلرو او نيکو د پښتنوالي ښېګړې را ژوندۍ کې او د خپل مليت په روڼ تاريخ وياړي، ما دا څو کرښې د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کې اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مې وړاندې کړې، ګوندې د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنيو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English